

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Februar 2009

KAN DE SOM VIL HA ET MINDRE RETTFERDIG SAMFUNN, REKKE OPP HÅNDEN?

For Adam Smith var det viktig å la den menneskelige egoisme bli en drivkraft i det godes tjeneste. En markedsøkonomi der alle strever etter å gjøre det best mulig for seg selv, er bygget på nettopp denne innsikten. Men markedet må reguleres og justeres. Derfor betaler vi skatter. Derfor omfordeler vi inntekt. Et rettferdig skattesystem er ikke enkelt å lage. Begrepet rettferdighet betyr ulike ting for ulike mennesker.

På den årlige årskonferansen til Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) som fant sted i Operaen den 7. januar, holdt statsministeren innledningsforedraget. Jens Stoltenberg er kunnskapsrik, veltalende og med evne til å begeistre. For om lag hundre år siden så Knut Wicksell – kanskje Sveriges største økonom gjennom tidene, gift med norske Anna Bugge – det som sin største oppgave ”att oppfostra det svenska folket”. Jens Stoltenberg benyttet denne januarmorgenstunden til noe tilsvarende – å oppdra norske næringslivsledere og andre fremmøtte i markedsøkonomiens virkemåte.

Markedsøkonomiens gode og dårlige sider

I en velfungerende markedsøkonomi preget av konkurranse blir ressursene godt utnyttet, forklarer statsministeren. Forholdene legges til rette for økonomisk vekst. Stoltenberg kunne her ha henvist til moralfilosofen Adam Smith som tok utgangspunkt i et lite sjarmerende faktum – menneskets iboende og uavvendelige egoisme. Det er ikke på grunn av bakerens

velvillighet at vi får vårt daglige brød. Egeninteressen er den grunnleggende drivkraften. Sa Smith. Når folk i våre dager mener at en aktivitet er for viktig til at vi kan markedet ta seg av den, renner bakeren til Adam Smith meg i hu. Ikke veldig mye er mye viktigere enn vårt daglige brød som baker Hansen konkurrerer med baker Nordby og mange andre om å levere.

Den menneskelige egoismen er det ikke mulig å bli kvitt. Bedre derfor å legge til grunn at slik er vi, og å ha et samfunn der menneskets opptatthet av seg selv forsøkes satt i det godes tjeneste. Mente Adam Smith.

Den dårlig nyheten med markedet, minnet vår statsminister oss om, er at inntektsfordelingen lett blir skjev, og at en del grunnleggende behov ikke blir tilfredsstilt. Av den grunn må vi ha et sikkerhetsnett som fanger opp dem som faller utenfor. Videre bør fellesskapet bestride utgifter til skole, helse og pensjon for den enkelte. Eller i hvert fall sikre et grunnfjell av tjenester på disse tre områdene som eventuelt kan suppleres med private ordninger.

Fundamentalister vil Jens Stoltenberg ikke vite noe av. Og mente i denne sammenheng dem som blindt tror at et rent markedsøkonomisk regime alltid er best. Eller dem på den motsatte ytterfløy, som mener at markedet er opphav til alt som vondt og vranget er. Baker Hansen, tenker jeg, i disse fundamentalisters verden, burde få tildelt mel og smør, sukker og gjær fra statlig hold. For dernest å produsere boller og brød i henhold til en plan utarbeidet av statlige byråkrater.

Nei, sa Stoltenberg, verden er mer komplisert enn fundamentalister skal ha det til. Avveininger må til. Markedet må ha sin plass. Men markedet må også holdes på plass. Konkurransen er bra. Lover og regler må til som blant annet sikrer oss mot utilbørlig bruk av markedsrett, og mot samfunnsskadelige finanstransaksjoner. Et rettsapparat for løsning av tvister trengs. Skatter og avgifter som gir rom for offentlige utgifter og overføringer, er det også behov for. "Taxes are what we pay for a civilized society", som den amerikanske høyesterettsdommeren Oliver Wendell Holmes sa det. Det burde vi minne hverandre om oftere, synes jeg.

Det går an å være for og imot samtidig

"Man kan ikke være prinsipielt imot noe, men likevel konkret for det samme", sa Stoltenberg. Det er feil, mener jeg. På prinsipielt grunnlag kan man være for høyere boligbeskatning i Norge, på linje hva man har i andre land, men likevel være imot et konkret forslag om dette.

Bolig som skatteobjekt er kraftig undervurdert her i landet. Boligen kan alle se. Ikke enkelt å unndra beskatning av noe slikt.

Videre vil en progressiv boligbeskatning ha gunstige fordelingsvirkninger. I mange byer i Kina er boligbeskatningen sterkt økende med antall kvadratmeter per person. En stor leilighet på Frogner, bebodd av ett menneske, ville således fått en kraftig skatteøkning, om vi gikk over til et slikt system i Norge. Med mindre hun som bor der tar inn studenter eller andre som trenger et sted å bo. Eller selger den store leiligheten til en barnerik familie for selv å flytte inn på færre, men kanskje mer hensiktsmessige og moderne, kvadratmeter. Med et slikt system for boligbeskatning ville den eksisterende boligmassen bli utnyttet bedre.

Hvorfor skal han som mottar renter på penger i banken og leier sted å bo, betale mer i skatt og husleie enn hun som eier sitt hus, og nyter godt av de "bo-tjenestene" som boligen gir? Høyere skatt på bolig er mer rettferdig i betydningen av at formuer beskattes likere uansett hvilken form formuer holdes i.

En heving av skatten på bolig gir rom for lavere beskatning av lønnsinntekt. Det å eie noe ville koste mer. Det å jobbe, ville kaste mer av seg. Selv om man prinsipielt er for høyere boligbeskatning, kan man likevel gå imot konkrete forslag om det dersom konsekvensen er en økning i det samlede skattetrykket.

Hva er rettferdig?

Videre i sitt innlegg gav statsministeren uttrykk for at han vil ha et mer rettferdig samfunn. Kan de som vil ha et mindre rettferdig samfunn, rekke opp hånden?

Det er lett å skjønne at en politiker snakker om rettferdighet. Det gir positive assosiasjoner. Men også ulike forestillinger. Hva som oppleves som rettferdig for én, vil kunne oppleves som urettferdig for en annen.

Hvordan ser en "mer rettferdig" skattepolitikk ut? Undrer jeg. Ingen ansvarlig politiker ønsker lik lønn til alle. Incentivet til å stå på reduseres. Og kaka til fordeling blir mindre. Mer relevant og helt konkret, er en marginalskatt på over 50 prosent rettferdig? Ja, om man mener at de dårligst stilte i samfunnet skal få det bedre og legger til grunn at de økte skatteinntektene til staten kommer dem til gode. Men stopp en hal. Høyere marginalskatt vil kunne virke dempende på arbeidsinnsatsen og føre til fall – eller mindre vekst – i samlet produksjon. Videre skapes det incentiver til omgørelser av regelverket. Det koster mer å være ærlig, og fristelsen til det motsatte øker. Dessuten vil trolig noen av dem som betaler mer enn halvparten av siste krone tjent i skatt, oppleve det som urettferdig. Avveininger må til. Hva den amerikanske økonomen Arthur Okun kalte "The Big Tradeoff", den mellom likhet og effektivitet, i sin bok fra 1975. (*Equality and Efficiency. The Big Tradeoff*, Brookings Institution)

Hvordan ser en skattepolitikk ut der avveiningen mellom likhet og effektivitet er slik at folk flest finner den passende? Det er spørsmål som politikere må stille seg og svare på. En heving av marginalskatten til godt over 50 prosent vil noen oppleve som rettferdig, mens andre vil føle det urettferdig. Hensiktsmessig er kanskje et mer passende ord enn rettferdig. Ordet hensiktsmessig ber om en presisering, hensiktsmessig i forhold til hva? En heving av marginalskatten til over 50 prosent er det hensiktsmessig for å få til en jevnere fordeling av kjøpekraften? Og hvordan avveie gevinsten ved jevnere fordeling mot tapet i form av tapt produksjon og økte skatteunndragelser?

Ordet rettferdighet står lettere alene. Å snakke om et mer rettferdig skattesystem, ja mer rettferdighet rent generelt, uten noe påtrengende behov for presisering, går bra. Er ikke det litt underlig?

Politikere skal begeistre og vinne nye velgere. Forskere skal undre seg og vinne ny innsikt. ”Mer rettferdig” er et fint politikeruttrykk. Men vanskelig å operasjonalisere fordi det innebærer ulike ting for ulike mennesker. Arbeid med sikte på å vinne økt innsikt i hva folk legger i begrepet rettferdighet, eller i begrepet et mer rettferdig samfunn, kunne kanskje ha noe for seg.

5. februar 2009

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>